

DVOJBENA PRAVNA NARAV KUPNJI NA POKUS - PREGLED ROMANISTIČKIH TEORIJA O D.19,5,20PR.-1 (*ULPIANUS LIBRO 32 AD EDICTUM*)

Dr. sc. Marko Sukačić*

UDK: 347.451.1 :34(37)

<https://doi.org/10.30925/zpfsr.40.3.10>

Ur.: 15. listopada 2019.

Pr.: 20. studenoga 2019.

Pregledni rad

Sažetak

U radu se obrađuje kupnja konja i mula na pokus prikazana u D.19,5,20pr.-1 (Ulpianus libro 32 ad edictum) te postojeće teorije romanista o pravnom položaju stranaka u navedenim činjeničnim opisima. U prvom se dijelu rada izlaže principij D.19,5,20, gdje Ulpijan citira ranoklasičnog pravnika Labeona i njegov opis kupnje konja na pokus između prodavatelja i akrobatskog jahača desultora, s detaljnom analizom tumačenja relevantnih romanista. Principij je analiziran s obzirom na dominantne teorije u romanistici: teze o odgodnom i/ili raskidnom uvjetu pactum displicentiae, o inominatnom kontraktu te o predugovornim radnjama. Nakon toga slijedi raščlamba Ulpijanovog nastavka u prvom paragrafu D.19,5,20 s citatom Mele, gdje opisuje kupnju mula na pokus koje u periodu testiranja budu ukradene, navodeći Melinu dvojbenu te ju uspoređujući s vlastitom. Uzimajući u obzir navedeno, obrađuju se tumačenja romanista o pravnoj naravi odnosa kupca i prodavatelja i stupnju zaključenosti ugovora. Zaključno se daje vlastito stajalište o oba činjenična stanja, pravnoj naravi odnosa između stranaka te konačno o pravnom problemu na koji je Ulpijan ukazivao u citiranim izvorima.

Ključne riječi: kupnja na pokus; pactum displicentiae; actio praescriptis verbis; uvjet; rimsko pravo.

1. UVOD

Principij i prvi paragraf Ulpijanovog fragmenta D. 19,5,20 (*Ulpianus libro 32 ad edictum*) sadrže opis kupnje konja i mula, gdje je kupac imao pravo odbiti predmete ako s njim nakon testiranja nije zadovoljan. Sadržajno, riječ bi bila o institutu kupnje na pokus, u smislu da je kupac imao ograničeno razdoblje u kojem je mogao odlučiti želi li zadržati konje/mule te tako osnažiti kupoprodaju ili ih vratiti prodavatelju i tako raskinuti, odnosno oduzeti pravnu snagu sklopljenoj kupoprodaji koja je proizvela

* Dr. sc. Marko Sukačić, poslijedoktorand, Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku; msukacic@pravos.hr.

puni pravni učinak. Ovisno o pristupu, u romanistici postoje brojne teorije i prijedlozi o pravnoj naravi ova dva činjenična supstrata.¹ Ukoliko kupoprodaja ne bi proizvela nikakav pravni učinak do kupčevog očitovanja zadovoljstva, utoliko bi bila riječ o odgodnom (suspensivnom) uvjetu, dok bi ako kupoprodaja odmah proizvede učinke koji će prestati kupčevim nezadovoljstvom, bila riječ o raskidnom (rezolutivnom) uvjetu.² Kako je u oba predložena rješenja riječ o kupnji koja je ovisna o zadovoljstvu kupca s objektima kupoprodaje, institut usporedivog sadržaja je *pactum displicentiae*, iako u djelima romanista nema konsenzusa o njegovoj egzistenciji u činjeničnim stanjima koja Ulpijan iznosi u D. 19,5,20pr.–1, što dolazi do izražaja u tezi kako je uglavak *pactum displicentiae* pravo na raskid ugovora, a ne uvjet.³

- 1 Vidi u: Diaz Rodriguez, E., *De la noción de contrato al pactum displicentiae en derecho romano*, Oviedo, Universidad de Oviedo, 1998, str. 195–199; Flume, W., *Die Aufhebungsabreden beim Kauf - Lex commissoria, in diem addictio und sogenanntes pactum displicentiae - und die Bedingung nach der Lehre der römischen Klassiker*, u: Medicus, D. i Seiler, H. (ur.), *Festschrift für Max Kaser zum 70. Geburtstag*, München, 1976, str. 325; Knellwolf, M., *Zur Konstruktion des Kaufes auf Probe, Die Gefallensbedingung und ihr Verhältnis zu Wollensbedingung, Resolutivbedingung und Rücktrittsrecht*, doktorska disertacija, Zürich, Schulthess Polygraphischer Verlag AG, 1987, str. 92–97; Misera, K., *Der Kauf auf Probe*, u: Temporini, H. i Haase, W. (ur.), *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, vol. II, 14, Berlin, New York, de Gruyter, 1982, str. 54–552; Peters, F., *Die Rücktrittsvorbehalte des Römischen Kaufrechts*, Wien, Böhlau Verlag, 1973, str. 88; Petranović, A., *Uvjetovani konsenzus i rimska uvjetna kupoprodaja*, Rijeka, ZPFR, vol. 28, 2/2007, str. 1227–1228; Pókecz Kovács, A., *Rücktrittsvorbehalt und pactum displicentiae (Ulp. D.19.5.20pr.)*, *Revue internationale des droits de l'antiquite*, vol. 58, 2011, str. 315–318; Santoro, R., *Riflessioni sul contratto nel pensiero di Labeone*, *Annali del saminario Giuridico della Università di Palermo*, Palermo, Volume XXXVII, 1983, str. 124; Thomas, J. A. C., *Provisions for calling off a sale*, *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, vol. 35, 4/1967, str. 571; Wacke, A., *Dig. 19,5,20 pr.: Ein Siegespreis auf fremden Pferden Zur Gewinn-Ablieferungspflicht beim Kauf auf Probe*, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung (dalje u tekstu: ZSS)*, vol. 119, 2002, str. 359–379; Zhang, L., *Contratti inominati nel diritto romano*, Milano, Dott. A Giuffrè, 2007, str. 108–109.
- 2 Usp. Diaz Rodriguez, E., loc. cit.; Effer-Uhe, D. O., *Die Wirkung der condicio im römischen Recht*, Baden-Baden, Nomos, 2008, str. 126 i sl.; Henle, R., *Die rechtliche Natur der in diem addictio beim Kaufvertrage*, u: *Festschrift Paul Koschaker II*, Weimar, H. Boehlaus, 1939, str. 169; Misera, K., loc. cit.; Knellwolf, M., loc. cit.; Peters, F., loc. cit.; Van Wetter, P., *Les obligations en droit romain*, Tome 2 Gand, Ad. Hoste, 1884, str. 212; Wesel, U., *Zur dinglichen Wirkung der Rücktrittsvorbehalte des römischen Kaufs*, *ZSS*, vol. 85, 1968, str. 128–131; Windscheid, B. i Kipp, T., *Lehrbuch des Pandektenrechts*, vol. 1, Frankfurt a. M., M. Rütten & Loening, 1900, 150, para. 86., str. 388–389; Zimmermann, R., *The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian tradition*, Oxford, Oxford University Press, 1996, str. 739.
- 3 O uzgrednom uglavku *pactum displicentiae* vidi detaljnije u: Diaz Rodriguez, E., loc. cit.; Kaser, M., *Das Römische Privatrecht*, vol. I, München, C.H. Beck, 1971, str. 561–562; Lardeur, G., *Droit Romain: Du Pactum Displicentiae*, *Droit français: Du contrat d'édition en matière littéraire*, doktorska disertacija, Pariz, 1893, Bibliolife (republished), 2009; Levy, E., *Zu den Rücktrittsvorbehalten des Römischen Kaufs*, *Gesammelte Schriften* vol. 2, Köln, Böhlau, 1963, str. 261–286; Mackintosh, J., *The Roman Law of Sale with modern illustrations*, Edinburgh, T & T Clark, 1907, str. 12–13; Monier, R., *Manuel Élémentaire de Droit Romain*, Tome II (Les Obligations), Pariz, Éditions Domat Montchrestien, 1948, str. 166; Petranović, A., *Položaj kupca u pravnom režimu rimske kupoprodaje*, doktorska disertacija, Zagreb, Pravni fakultet Zagreb, 1996, str. 9–101; Sukačić, M., *Pactum displicentiae u rimskoj pravnoj tradiciji*,

Ovaj rad sadrži detaljnu analizu kupnje konja na pokus od strane desultora opisane u Ulpijanovom D. 19,5,20pr. uz prikaz postojećih teorija romanista o njihovoj pravnoj naravi, posebice u smislu da je riječ o odgovnom ili raskidnom uvjetu, inominatnom kontraktu ili čak ponudi za sklapanje ugovora te posljedično raščlambu dvojbениh elemenata i teza koje autori iznose. Drugi dio sadrži analizu Ulpijanovog nastavka u D. 19,5,20,1, gdje pravnik tumači prodaju mula na pokus uz citiranje ranoklasičnoga pravnika Mele i njegove dvojbe o tome je li riječ o *emptio futura* ili o *emptio contracta, facta*, dajući svoje viđenje dvojbe kao *emptio perfecta* ili *emptio nondum perfecta*. U radu se stoga pokušava dati odgovor na pitanje obrađuju li rimski pravници u prikazanim činjeničnim stanjima uglavak *pactum displicentiae* ili neki drugi oblik kupnje na pokus koji u romanistici nije dio zaseban naziv te se u posljednjem dijelu rada daju prijedlozi rješenja autora.

2. KUPNJA KONJA U D. 19,5,20PR. (ULPIANUS LIBRO 32 AD EDICTUM)

Ulpijan u D. 19,5,20pr. (*Ulpianus libro 32 ad edictum*) opisuje kupnju nekoliko konja na pokus. Tekst i prijevod principija je sljedeći:

D. 19,5,20pr. (*Ulpianus libro 32 ad edictum*) *Apud Labeonem quaeritur, si tibi equos venales experiendos dedero, ut, si in triduo displicuissent, redderes, tuque desultor in his cucurreris et viceris, deinde emere nolueris, an sit adversus te ex vendito actio. Et puto verius esse praescriptis verbis agendum: nam inter nos hoc actum, ut experimentum gratuitum acciperes, non ut etiam certares.*⁴

Činjenično stanje postavlja Ulpijan, pravnik iz kasnoga razdoblja klasičnoga prava, citirajući rano klasičnoga pravnika Antisija Labeona, a tekst je preuzet iz 32. knjige komentara pretorskog edikta. Potencijalni kupac (*desultor*) dogovorio je s prodavateljem kupnju konja na pokus. Tijekom dogovorenoga trodnevnog roka testirao je konje na natjecanju na kojem je i pobijedio te ih je tek nakon pobjede vratio prodavatelju. Pokus, odnosno testiranje predmeta bilo je ugovoreno *experiendum gratuitum*, pa desultor nije isplatio kupovninu ili drugu naknadu te djeluje kako je probno razdoblje bilo ugovoreno besplatno.⁵ Desultor je dobit od natjecanja, koja se

doktorska disertacija, Zagreb, 2018; Talamanca, M., Istituzioni di Diritto Romano, Milano, Dott. A. Giuffrè Editore, 1990, str. 592.

4 D. 19,5,20pr.: „Kod Labeona se raspravlja pitanje, ako bih ti dao na probu moje konje koji su za prodaju i ako ne budeš zadovoljan sa njima da ih vratiš u roku 3 dana, te bi ti kao akrobatski jahac s njima jahao na natjecanju i pobijedio, no ipak ih ne bi želio kupiti, mogu li te tužiti s tužbom iz kupoprodaje. Mislim da je ipak točnije da treba tužiti sa *actio praescriptis verbis* jer smo ugovorili da konje dobiješ na besplatnu probu, no ne i da se s njima natječeš.” (prijevod prema Karlović, T., *Liber casuum*, Priručnik za vježbe iz rimskog obveznog prava, Zagreb, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2017, str. 145–146).

5 Marević *gratuitus* prevodi kao *besplatan, neplaćen, dobrovoljan*. Marević, J. Latinsko-hrvatski enciklopedijski rječnik, I, Zagreb, Matica hrvatska, 2000, str. 1261. Heumann i Seckel *gratuitus* prevode kao: „*unverzinsliches, unentgeltlich, umsonst.*” Heumann, H. i Seckel, E., *Handlexikon zu den Quellen des römischen Rechts*, Jena, Verlag von Gustav Fisher, 1891, str. 232. Engleski prijevod *gratuitus* kao: „*gratia, done without pay, not for reward, free, spontaneous, voluntary,*

izravno ne spominje u tekstu, zadržao za sebe te je nakon proteka roka odbio ugovor *emere nolueris*, pa do same kupoprodaje nije došlo ili je izgubila pravni učinak, ako ga je proizvela. Ulpijanovim opisom, stranke su ugovorile pokus konja subjektivno te potencijalni kupac nije morao obrazlagati razloge zbog kojih je odbio konje.⁶ Kraj principija sadrži prijedloge tužbenog zahtjeva protiv desultora; Labeon je predlagao tužbu iz kupoprodaje *actio venditi*, dok Ulpijan navodi kako smatra točnijim rješenjem *actio praescriptis verbis*.

Objekt kupoprodaje su konji, koji spadaju u kategoriju stvari *res Mancipi*,⁷ pa bi prijenos vlasništva trebao biti izvršen strogim formalističkim pravnim poslovima civilnoga prava.⁸ Konji su ubrajani u kategoriju *armenta* te su se na njihovu kupoprodaju primjenjivala pravila iz edikta kurulskih edila.⁹ Tipične su mane po ediktu bile kastracija zbog koje je životinja postala slabija (lat. *quod castratus*) ili nedostatak dresure zbog koje konj grize ili udara (lat. *equus mordax aut calcitro vitiosus*).^{10,11}

gratuitous, spontaneous, unprovoked, in vain” vidi u: Lewis, C. T., *An Elementary Latin Dictionary*, New York, American Book Company, 1890 (dostupno *online*). Detaljnije vidi u literaturi navedenoj u prvoj bilješci te usporedi s nastavkom u D. 19,5,20,1 gdje je ugovorena najamnina za svaki dan testiranja.

- 6 Vidi detaljniju razradu pitanja koncepcije ispitivanja konja u: Diaz Rodriguez, E., op. cit., str. 195–199; Knellwolf, M., op. cit., str. 92–97; Misera, K., op. cit., str. 209; Peters, F., op. cit., str. 88; Pókecz Kovács, A., op. cit., str. 315–318. Analizu izvora u smislu potestativnog uvjeta vidi detaljnije u: Sukačić, M., Nevaljanost potestativnih uvjeta u korist obvezanika i pactum displicentiae, Zagreb, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 69, 1/2019, str. 132 i sl.
- 7 Usp. Gai. 1,120.
- 8 *Mancipatio* ili *in iure cessio*. Iz opširne literature o *mancipatio* izdvajamo: Kretschmar, P., Das Nexum und sein Verhältnis zum Mancipium, ZSS, vol. 29, 1908, str. 227–282; Leifer, F., Mancipium und auctoritas, ZSS, vol. 56, 1936, str. 136–235; Leist, B. W., Mancipation and Eigentumstradition, Jena, Friedrich Frommann, 1865; Mommsen, T., Mancipium, manceps, praes, praedium, ZSS, vol. 23, 1902, str. 438 – 441; Perello, C. F. A., Problems concerning Mancipatio, Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis, vol. 80, 3–4/2012, str. 329 – 352; Tomulescu, C., Paul D. 18,1,1,pr. et la mancipatio, Revue internationale du droit d’auteur, vol. 18, 1971, str. 711–722; Tuori, K., The Magic of Mancipatio, Revue Internationale des droits de l’Antiquité, vol. 55, 2008, str. 499–521. Više o *in iure cessio* vidi u: Hackl, K., Der Sakramentsprozeß über Herrschaftsrechte und die in iure cessio, ZSS, vol. 106, 1989, str. 152–180; Pflüger, H., Simplex sigillum veri, ZSS, vol. 63, 1943, str. 301–314; Rabel, E., Nachgeformte Rechtsgeschäfte : Mit Beiträgen zu den Lehren von der Injurezession und vom Pfandrecht, ZSS, vol. 27, 1906, str. 309 i sl.; Wolf, H. J., Constitutive Effect of In Iure Cessio, Tulane Law Review, vol. 33, 1958–1959, str. 525–541.
- 9 Više o ediktu kurulskih edila vidi u: Impallomeni, G., L’editto degli edili curuli, Padova, Cedam, 1955, str. 25–273; Pringsheim, F., The Decisive Moment for Aedilician liability, Gesammelte Abhandlungen, Heidelberg, Carl Winter, 1961, str. 171–176; Senarclens De, A., La date de l’édit des édiles de mancipiis vendundis, Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis, vol. 4, 4/1923, str. 384–400; Watson, A., The Imperatives of the Aedilician Edict, Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis, vol. 73, 1971, str. 83.
- 10 Usp. D. 21,1,38,7 (*Ulpianus libro secundo ad edictum aedilium curulium*); Gaius, *Noctes Atticae*, IV, 2,5.
- 11 Nepravna literatura govori o kupnji konja u antičkom Rimu. Tako se kod Varona, *De Re Rustica* 2,7,15, može uočiti konstatacija kako se konji kupuju u različite svrhe; za vojsku, vuču, daljnji uzgoj ili natjecanje u vidu utrke. Varon ističe kako kod kupnje treba paziti za što će se koristiti jer se konji ne mogu suditi i vrednovati po istim standardima za sve namjene. Ako je riječ o

U principiju je nekoliko pitanja neriješeno, koja bi uvelike mogla utjecati na utvrđivanje pravne naravi odnosa desultora i nesuđenog prodavatelja. Tako je upitno je li izvor cjelovit ili je skraćivan, utječe li na utvrđivanje pravne naravi činjenica da je kupac bio desultor, čija je nagrada koju je desultor dobio na natjecanju, jesu li stranke sklopile ugovor ili su još uvijek u sferi neobvezujućih pregovora te odnos principija s činjeničnim stanjem prikazanim u nastavku (kupnja mula na pokus).¹²

Beseler, Biondi, Diaz Rodriguez, Knellwolf, Misera i Peters smatraju kako je principij skraćivan, jer mu nedostaju dijelovi koji bi detaljnije opisali međusobni odnos stranaka.¹³ Pókecz Kovács tvrdi kako je izvor pisan lakonski te ga je iznimno teško tumačiti, što navodi na zaključak kako su ga kompilatori vjerojatno skratili i interpolirali.¹⁴ Slijedom navedenoga, ujednačeni zaključak citiranih romanista, s kojim se slažemo jest da izvoru nedostaju dijelovi koji bi cijelom odnosu dali dublje značenje i širi kontekst.

Kod tumačenja principija važna je činjenica kako je kupac bio *desultor*, odnosno akrobat koji je preskakao s konja (ili kočije) na drugog konja u galopu.¹⁵ Desultori su akrobacije izvodili u stankama između trka kola, a iste se mogu usporediti s demonstracijama jahanja u cirkusu, koje zahtijeva izvrsnu pripremu i snagu.¹⁶ Što se tiče namjene za koje su konji nabavljani, djeluje kako je desultor tražio konje koje će koristiti za natjecanja jer ih je tako testirao, iako iz činjeničnog stanja proizlazi kako su stranke ugovorile lakšu probu za utvrđivanje željenih svojstava, koja se trebala odviti izvan natjecanja.

Kod rasprave o pitanju čija je osvojena nagrada, Misera analogijom s izvorom D. 7,8,12,4 (*Ulpianus libro 17 ad Sabinum*) smatra kako je prodavatelj mogao tražiti nagradu od desultora ako je on odlučio vratiti konje,¹⁷ što proizlazi iz činjenice kako

uporabi konja, informacije se pronalaze kod Kolumele, *De Re Rustica*, 6,27,1 i 6,29,4, gdje se dijele u tri kategorije. Pritom su prva kategorija najplemenitije pasmine, koje se koriste u cirkusu. Dresura konja za potrebe cirkusa je teška te Kolumela predlaže da se ne započinje prije negoli konj napuni tri godine. U skladu s uputom, razumljivo je zašto bi i bilo korisno izvršiti pokus konja prije konačne odluke o kupnji jer svaka svrha zahtijeva određene karakteristike, koje ne moraju biti shvaćene kao nedostaci kako bi postojao naknadni zahtjev kupca za raskidom ugovora i povratom plaćene kupovine.

12 Vidi detaljnije o kupnji mula *infra*.

13 Beseler, G., *Romanistische Studien*, ZSS, vol. 54, 1934, str. 14; Biondi, B., *Contratto e stipulato*, Milano, Multa Paucis Ag, 1953, str. 108; Diaz Rodriguez, E., op. cit., str. 192; Knellwolf, M., op. cit., str. 90–96; Misera, K., op. cit., str. 550–502; Peters, F., op. cit., str. 88, bilj. 4.

14 Pókecz Kovács, A., op. cit., str. 336. Vidi i tumačenja autora navedenih u prethodnoj bilješci.

15 *Desultor, oris*, m. – *cirkuski skakač koji skače s jednog konja na drugoga*. Marević, J., op. cit., str. 731. Smith opisuje pojam *desultor* kao: *literally "one who leaps off", (desultor) was applied to a person who rode several horses or chariots, leaping from one to another..* Smith, W. A., *Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, London, Little, Brown and Company, 1875, str. 394–395.

16 Vidi detaljnije u Wacke, A., op. cit., str. 362. Desultorova točka bila je jako popularna te su sami desultori često bili korišteni kao primjeri u antičkoj poeziji. Tako se kod Ovidije u *Amores* 1,3,15 nalazi "... non sum desultor amoris...": "... nisam prevrtljivac (spretan, gibak čovjek, preskakač) ljubavi..." (prijevod prema Ladan, T., *Sabrana djela – I/3 Publije Ovidije Nazon*, Zagreb, Signum, 2001, str. 6).

17 D. 7,8,12,4 (*Ulpianus libro 17 ad Sabinum*) govori o konjima koji su ostavljeni kao singularno

sudjelovanje na natjecanju nije pokriveno ugovorenom probom konja *experimentum*. Navedeno tumačenje ima svoje uporište i u sljedećem tekstu:

D. 13,6,13,1 (*Pomponius libro 11 ad Sabinum*) *Si quem quaestum fecit is qui experiendum quid accepit, veluti si iumenta fuerint eaque locata sint, id ipsum praestabit (ei) qui experiendum dedit: neque enim ante eam rem quaestui cuique esse oportet, priusquam periculo eius sit.*¹⁸

Paragraf se nalazi u naslovu o realnom kontraktu posudbe *commodatum*, a dolazi iz Pomponijeve 11. knjige komentara Sabina.¹⁹ Prema kratkom opisu, ako stranaka primi stvar kako bi ju isprobala, na primjer ako bi dobila stoku u najam i s njom ostvarila dobit, Pomponije smatra kako tu dobit treba vratiti osobi koja je dala stvar na testiranje po pravilu da onaj tko snosi rizik ima i pravo na koristi od stvari. Iz navedenog djeluje kako se ugovor o kupnji neće smatrati sklopljenim ako se stvar predaje na testiranje pa da ga kupac može kasnije raskinuti, već se pravni učinak ugovora suspendira do ispunjavanja uvjeta, odnosno pozitivne ocjene potencijalnoga kupca.²⁰ Poveznica s Ulpijanovim principijom vidljiva je u smislu da analogijom desultor ne bi mogao zadržati dobit koju je ostvario u probnom razdoblju, jer nije snosio rizik sukladno s pravnom naravi opisanog odgodnog uvjeta.

Temljno i ujedno najvažnije pitanje u raspravi o citiranom principiju jest, jesu li stranke prije probe sklopile kupoprodajni ugovor ili ne. U Siberovom udžbeniku Rimskog prava iz 1928. godine vidljiva je teza; ako ugovor nije sklopljen te nije moguće koristiti tužbu iz istog, pretoru uvijek ostaje mogućnost zaštite oštećene strane putem *actio in factum*.²¹ Djeluje kako je stajalište Sibera da je Labeonu bilo sporno pitanje je li kupoprodajni ugovor zaključen ili ne, te smatra kako je pravnik postavio alternativu. Ako bi ugovor bio sklopljen, prodavatelj bi mogao tražiti kupovninu, a ako nije, tada bi mogao tražiti naknadu za *furtum usus*, koji je potencijalno počinio desultor.²² Ulpijan je nastavio na istom tragu kao i Labeon pa tvrdi kako se ugovor

nasljedstvo u obliku legata. Ulpijan se pita mogu li se konji koji su ostavljani za vuču kola koristiti za utrku u cirkusu te zaključuje kako ne mogu. Međutim, u nastavku paragrafa pravnik prikazani stav djelomično poništava tvrdnjom; ako je ostavitelj znao da se legatar natječe u cirkusu, tada će legataru biti dopušteno koristiti konje za utrku. Dakle, po Miseri je važno je li prodavatelj znao da će konji biti korišteni za utrku ili ne. Misera, K., op. cit., str. 550–552.

18 D. 13,6,13,1: „Profit stečen od stvari koje su predane da bi bile testirane, kao na primjer, tegleće životinje koje su dane u najam kako bi se isprobale, mora se uzeti u obzir za osobu koja je dala stvar na probu. Jer nitko ne bi smio stjecati dobit od investicije sve dok on isto ne snosi rizik u svezi sa stvari“.

19 Lenel, O., *Paligenesia Iuris Civilis*, vol. 2, Leipzig, Bernhard Tauchnitz, 1889, str. 114. Više o izvoru vidi u: Ferrini, C., *Opere di Contardo Ferrini*, Tome 3, Milano, Ulrico Hoepli, 1929, str. 148; Misera, K., op. cit., str. 556; Pókecz Kovács, A., op. cit., str. 325; Santoro, R., op. cit., str. 125–126.

20 Vidi detaljniju analizu u: Misera, K., op. cit. 556; Pókecz Kovács, A., op. cit., str. 325.

21 Siber, H., *Römisches Privatrecht*, vol. II, Berlin, Hermann Sack, 1928, str. 209.

22 *Furtum usus* korištenje je ili uporaba stvari koju štetnik dobije iz određenog razloga, ali ne kako bi ju rabio na način na koji ju je rabio, stoga svojim činom „krade“ uporabu stvari i koristi je suprotno pravnoj prirodi ugovorenoga pravnog odnosa. Klasičnost pojma je upitna. Usp. Berger, A., *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Philadelphia, The American Philosophical Society, 1953, str. 481; Ferrini, C., *Opere 5 Studi Vari di diritto romano e moderno*, Milano, Ulrico Hoepli, 1930, str. 114, 135; Kaser, M., *Die actio furti des Verkäufers*, ZSS, vol. 96,

može smatrati sklopljenim samo ako će se smatrati da je kupac prekludiran u davanju izjave o nezadovoljstvu sa konjima.²³ Pojednostavljeno, ugovor će biti sklopljen i proizvoditi pravne učinke samo ako se smatra da je kupac ostao bez prava raskida ugovora kad je ispitao konje. Beseler slično navodi kako bi čin predaje konja mogao predstavljati sklapanje kupnje na pokus. Nije važno što desultor nije odobrio konje, ugovor bi i dalje mogao i dalje sklopljen. U uspješno odrađenoj utrci vidi implicitnu izjavu kupca o kvaliteti konja, koja ga obvezuje.²⁴

Jedan od problema koji proizlazi iz opisa jest činjenica kako nije navedeno može li kupac izgubiti pravo otkazivanja ugovora. Djeluje kako bi mogla biti navedena mogućnost, posebice u situaciji kao u opisanom primjeru, jer je kupac intenzivno se koristio predmetom kupoprodaje i zbog te bi činjenice mogao izgubiti pravo otkazivanja ugovora.²⁵ Opisani je pristup *in favorem* prodavatelja i pravni je mehanizam ujednačavanja prava i obveza obje ugovorne strane, ali je upitna njegova primjena u ovom primjeru.²⁶

Wieacker iz postavljenoga činjeničnog stanja zaključuje kako se kupoprodajni ugovor ne može smatrati sklopljenim, te tako tvrdi kako u principiju ne piše kako su konji prodani, već kako će biti prodani ako se svide kupcu, što mu je vidljivo iz fraze *si tibi equos venales experiendos dederō*.²⁷ Labeonova je dvojba razumljiva budući da je desultor bio zlonamjeran u pregovorima te ga zanima što omogućiti kao pravno sredstvo prodavatelju; *actio venditi* ili naknadu zbog *furtum usus*.²⁸ Flume podržava Wieackerovu tezu kako ugovor nije sklopljen te ju nadopunjuje da je u navedenom primjeru jedino ponuda prodavatelja. Nastavlja kako je principij nepotpun te je nemoguće odgonetnuti zašto Labeon spominje *actio venditi*.²⁹ Diaz Rodriguez tumači kako ni Labeon ni Ulpijan nisu izrazili stajalište kako je kupoprodaja „perfektna“, već govore o prodaji koja se nije dogodila, odnosno koja u konačnici nije proizvela pravni učinak zbog odluke desultora.³⁰ Santoru je u principiju najvažnija činjenica kako je testiranje konja bilo besplatno, odnosno prodavatelj nije od desultora trebao za isto dobiti naknadu, stoga opisani oblik testiranja ubraja u *datio ad experiendum gratuita*.³¹ Po Santoru, glavno je pitanje principija kako će prodavatelj tražiti od desultora povrat onoga što je stekao uporabom njegove stvari, uvjeti nisu predmet

1979, str. 89–128; Niederländer, H., Die Entwicklung des furtum und seine etymologischen Ableitungen, ZSS, vol. 67, 1950, str. 185–260.

23 Siber, H., op. cit., str. 209.

24 Beseler, G., op. cit., str. 14 i sl.

25 Detaljnije o tumačenju vidi u: Peters, F., op. cit., str. 90.

26 U tom smislu, Wacke je stajališta kako je kupac neovlaštenim korištenjem tuđih konja sudjelovao na utrci suprotno načelu savjesnosti i poštenja, te je tim činom implicitno prihvatio životinje kao zadovoljavajuće. Vidi detaljnije u: Wacke, A., op. cit., str. 369.

27 Wieacker, F., Lex Commissoria: Erfüllungszwang und Widerruf im Römischen Kaufrecht, Berlin, Springer, 1932, str. 74.

28 loc. cit.

29 Flume, W., op. cit., str. 325.

30 Iz navedenoga stajališta djeluje kako je za Diaz Rodriguez opisani sporazum stranaka besplatno davanje na probu *datio*. Diaz Rodriguez, E., op. cit., str. 198.

31 Santoro, R., op. cit., str. 124. Vidi slično u: Diaz Rodriguez, E., ibid., str. 198–199; Petranović, A., Uvjetovani..., cit., str. 1227–1228.

interesa ni Labeona ni Ulpijana.³² Suprotno od prikazanih tumačenja, određeni broj romanista u činjeničnom stanju vidi opis uvjetovane kupoprodaje, čije će teorije biti analizirane dalje u tekstu.

Opis nastale situacije kao kupoprodaje s dodanim odgovornim uvjetom vidljiv je u tumačenjima Wackea, koji je činjenično stanje iz D. 19,5,20pr. (*Ulpianus libro 32 ad edictum*) temeljito raščlanio.³³ On tvrdi kako se opisani slučaj vjerojatno dogodio u stvarnosti, a kao dokaz daje sam citat iz principija; umjesto pravilno postavljenoj *si displicuissent, in triduo redderes* nalazi se *si in triduo displicuissent, redderes*.³⁴ Iz navedenog zaključuje da je Labeon davao pravno mišljenje na neprecizno postavljeno pitanje laika u pravu što je Ulpijan kasnije tumačio. Nastavlja kako je vjerojatnost pobjede desultora na natjecanja na nepoznatim konjima minimalna te potencijalno postavlja situaciju u ruralnu sredinu izvan Rima, gdje je profesionalna konkurencija bila slaba.³⁵ U djelima istog autora vidljiva je teza kako je testiranje uobičajena praksa kod kupnje stoke jer se pregledom usta teglećih životinja može zaključiti samo njihova dob, dok je za prikladnost konja u svrhe desultora potrebno duže i temeljitije ispitivanje.³⁶

Po Wackeu, Labeonova prikrivena teza je da zadržavanjem nagrade nije moguće odbiti sklopiti ugovor.³⁷ Po prikazanom tumačenju, stajalište Labeona je da desultor pobjedom na natjecanju mora platiti kupoprodajnu cijenu. Ulpijan postavlja situaciju suprotno. Ako desultor vrati konje jer njima nije zadovoljan, ne može zadržati nagradu. Wacke zaključuje kako po Ulpijanu desultor i dalje ima pravo izbora. Ako želi zadržati dobit od natjecanja, mora sklopiti kupoprodaju, a ako ne sklopi kupoprodaju, ne može zadržati nagradu.³⁸ Prema prikazanoj argumentaciji, moguća su dva pravna problema u Ulpijanovom principiju. U doba Labeona, kupac je lišen prava na raskid ako je zadržao dobit, odnosno naknadu, te je zato prodavač mogao putem *actio venditi* tražiti kupoprodajnu cijenu. Drugo tumačenje nastaje u vrijeme Ulpijana, te kako je rok testiranja konja bio iznimno kratak, riječ je o kupnji zaključenoj s odgovornim uvjetom. Prijedlog *actio praescriptis verbis* govori u prilog odgovornosti, jer tada ugovor nije proizveo nikakav pravni učinak, odnosno uvjet se izjalovio i

32 Santoro, R., op. cit., str. 125.

33 Naziv je rada *Dig. 19,5,20 pr.: Ein Siegespreis auf fremden Pferden Zur Gewinn-Ablieferungspflicht beim Kauf auf Probe*. Wacke, A., op. cit., str. 359–379.

34 *ibid.*, str. 360.

35 *loc.cit.* Wacke tvrdi kako je cijela situacija postavljena (pomalo) komično te je zanimljiv predmet za studente prava koji ga mogu rješavati u praktičnoj nastavi s podijeljenim ulogama.

36 Wacke navodi kako je poprilično čudnovato što je desultor pobijedio na natjecanju te su se tako konji dokazali, ali ih je svejedno odbio kupiti. Prema tome, autorova je teza kako nisu svi konji prikladni za taj oblik jahanja, već moraju biti dobro izdresirani, i kako se točka izvodi na više konja simultano, moraju biti naviknuti jedni na druge. Vidi detaljnije u: Wacke, A., *Europäische Spruchweisheiten über das Schenken*, u: Zimmermann, R. (ur.), *Rechtsgeschichte und Privatrechtsdogmatik*, Heidelberg, C. F. Müller, 1999, str. 362; Wacke, A., *Dig...*, cit. str. 360.

37 Wacke, A., *Dig...*, cit., str. 360 i sl.

38 Prikazanu alternativu autor naziva ponudom dosljednog postupanja, te mu je rješenje u skladu s načelom savjesnosti i poštenja. Stoga, kupac ne može odabrati samo prednosti, već ima i obvezu, neovisno o odabiru. *Ibid.*, str. 370.

nema mogućnost primjene tužbi iz kupoprodaje.³⁹ Slično je tumačenje vidljivo i kod Michela, koji navodi kako je sporazum stranaka odgodno formulirani uvjet te se ne može tumačiti kao besplatna posudba.⁴⁰

Misera suprotno opisanom naglašava kako je u principiju riječ o raskidno postavljenom uvjetu, što se posebice očituje u Labeonovom prijedlogu primjene tužbe *actio venditi*, koja nije primjenjiva kod odgodnih uvjeta. Drugi Miserin argument u prilog tezi leži u primjeni glagola *displicere* za označavanje nezadovoljstva, koji je uobičajeno korišten kod raskidno uvjetovane kupoprodaje, što je kasnije nazvano (dodanim uglavkom) *pactum displicentiae*.⁴¹ Posljednja Miserina teza dolazi iz Ulpijanovog odbijanja primjene *actio venditi* koju je predlagao Labeon, s tumačenjem kako je *actio praescriptis verbis* točnije rješenje. Prikriveno Ulpijanovo stajalište kako klauzula *bona fides* u ovom primjeru ne obuhvaća korištenje stvari (konja) suprotno ugovoru bi mogao biti razlog zašto umjesto *actio venditi* predlaže *actio praescriptis verbis*, koja će se primijeniti tek nakon što kupoprodajni ugovor bude raskinut (po raskidnom uvjetu).⁴²

Thomas smatra kako činjenično stanje obrađuje kupoprodaju s dodanim uglavkom *pactum displicentiae* te uspoređuje probni rok testiranja konja s probnim rokom kupnje vina na pokus, koji je iznosio tri dana.⁴³ Usporedbom zaključuje, *pactum displicentiae* mogao je biti i odgodan i raskidan uvjet, ali je u razdoblju republike postalo uobičajeno da se ugovara kao raskidni, što je dovelo do ga tumače isključivo kao raskidnog.⁴⁴

Knellwolf navodi kako izvor ne sadrži dostatno informacija da se iz njega iščita sadržaj sporazuma, a da je riječ o spornom odnosu ukazuje i Ulpijanov prijedlog *actio praescriptis verbis*.⁴⁵ Citiranjem dvojbe Labeona o tome postoji li mogućnost

39 Prema navedenom, Wacke smatra kako se Ulpijan referira na kupnja na pokus u obliku odgodnog uvjeta. Ibid., str. 373 i 378.

40 Michel, J. H., L'influence de la lex venditionis sur la règles du contrat de vente, Revue internationale des droits de l'antiquité, vol. 13, 1966, str. 325–340.

41 Misera, K., op. cit., str. 550–552. O glagolu *displicere* vidi u: Sukačić, M., Nevaljanost..., cit., str. 131, bilj. 49–50.

42 Misera govori o *actio in factum*, iako Ulpijan navodi *agere praescriptis verbis*. Misera, K., op. cit., str. 550–552. Više o *actio in factum* vidi infra, bilješke 62 i 63.

43 Thomas, J. A. C., op. cit., str. 571. Vidi više o kupnji vina naziva *emptio ad gustum*, gdje je kupac mogao kušati vino i odbiti kupoprodaju ako je kiselo i pljesnivo, u: Frier, B., Roman Law and the Wine Trade: The problem of "Vinegar Sold as Wine", ZSS, vol. 100, 1983, str. 275–295; Harder, M., Weinkauf und Weinprobe im römischen Recht, u: Lutter, M. i dr. (ur.), Festschrift für Johannes Bärmann zum 70. Geburtstag, München, C.H. Beck, 1975, str. 17–30; Jakab, E., Riskomanagement beim Wienkauf, Periculum und Praxis im Imperium Romanum, München, C.H. Beck, 2009; Olszak, N., *Emptio ad gustum*: La vente a la degustation, de l'antiquite a l'article 1587 du Code Civil, Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis, vol. 58, 4/1990, str. 373–374; Petranović, A., Položaj..., cit., str. 101–105; Yaron, R., Sale of Wine, u: Daube, D. (ur.), Studies in the Roman Law of Sale, Oxford, Clarendon Press, 1959, str. 71–78.

44 Thomas, J. A. C., op. cit., str. 571

45 Knellwolf, M., op. cit., str. 92–94. Ulpijan navodi *agere praescriptis verbis*. Vidi detaljnije o odnosu *agere praescriptis verbis* i *actio praescriptis verbis*, u: De Francisci, P., Synallagma, vol. 1, Pavia, Multa Paucis, 1913, str. 41–85; Kaser, M., Oportere und ius, ZSS, vol. 83, 1966, str. 37–39; Kretschmar, P., Kritik der Interpolationenkritik, ZSS, vol. 59, 1939, str. 190 i sl.;

primjene tužbe iz kupoprodajnog odnosa protiv kupca, djeluje da Ulpijan dvoji je li u činjeničnom stanju riječ o kupoprodajnom ugovoru ili o nekom drugom pravnom institutu.⁴⁶ Labeonovo tumačenje pretpostavljalo je odnos *emptio venditio*; bilo da je riječ o bezuvjetnoj kupoprodaji koja će se naknadno moći raskinuti ili o odgovno uvjetovanoj kupoprodaji. Ulpijan primjenom *actio praescriptis verbis* isključuje primjenu *actio venditi* i time neizravno poručuje kako je po njemu upitna perfektnost kupoprodaje.

Knellwolfovo tumačenje pravnog odnosa između stranaka ovisi o odgovoru na pitanje opisuje li se u principiju pravni posao usmjeren stjecanju dobiti ili prijateljski odnos gdje prodavatelj ima povjerenje u poštenje kupca. U tom smislu, zaključuje kako činjenični opis više navodi na tumačenje o naplatnom pravnom poslu kupoprodaje s dodanim uglavkom *pactum displicentiae*, ali ostavlja prostor i za druga tumačenja.⁴⁷ Dakle, Ulpijanovo bi se stajalište moglo tumačiti kao raskidno postavljeni uvjet kod kojeg je kupoprodajni odnos raskinut zbog izjave o nezadovoljstvu konjima.⁴⁸ Knellwolf smatra kako ono podupire sporazum stranaka u dijelu u kojem govori o povratu stvari u slučaju nezadovoljstva, ali ističe kako su sporazum kreirale osobe bez pravničkog obrazovanja, što je posebice vidljivo u opisu posljedice nezadovoljstva konjima kao „*deinde emere nolueris*”.⁴⁹ Drugi je pristup kako Ulpijanu kupoprodajni odnos nije proizvodio pravne učinke pa bi u principiju mogla biti riječ i o odgovnom uvjetu.⁵⁰ Prikazano je tumačenje u suprotnosti s općim pravilom o nevaljanosti odgovornih potestativnih uvjeta u korist dužnika, o čemu je bez konačnog zaključka trajala duga rasprava u romanistici.⁵¹

Citiranom činjeničnom stanju pažnju je posvetio i Pókecz Kovács te tako tvrdi kako su stranke fiksirale cijenu za konje, jer bez njega ne bi nikako mogla predstojati kupoprodaja.⁵² Pókecz Kovács principij je podijelio na dva dijela. Prvi dio sadrži

Zimmermann, R. op. cit., str. 532–533; Zhang, L., op. cit., str. 72–76.

46 Knellwolf, M., op. cit., str. 90–96. Usp: Diaz Rodriguez, E., op. cit., str. 198–199; Santoro, R., op. cit., str. 124.

47 Kratki rok ispitivanja konja ukazuje kako prodavatelj želi da kupac brzo odluči, što bi moglo potvrđivati kako je riječ o pravnom poslu usmjerenom na stjecanje dobiti. Može se nagadati kako je prodavatelj profesionalni trgovac stokom, što djelomično potvrđuje činjenica da je riječ o nekoliko konja vrhunske kvalitete, demonstrirane desultorovom pobjedom. Vidi detaljnije u: Knellwolf, M., op. cit., str. 90–96. Stajalište autora je kako se Knellwolf ovdje poziva na tezu kako je kupoprodaja s dodatnim uglavkom *pactum displicentiae* najčešće ugovarana na tržišnici kod kupnje robova i teglećih životinja. Vidi detaljnije u jedinicama literature iz bilješke 3.

48 loc. cit. Knellwolf izražava sumnju da bi rano klasični pravnik Labeon mogao tumačiti opisani sporazum tako da predlaže primjenu raskidnih uvjeta, jer je riječ o vrlo apstraktnim konstrukcijama.

49 loc. cit. Usp. Bechmann, A., *Der Kauf nach Gemeinem Recht*, vol. II, Erlangen, Verlag Von Andreas Deichert, 1884, str. 234 i sl.; Levy, E., op. cit., str. 275.

50 Knellwolf, M., op. cit., str. 90–96. Djeluje kako je Knellwolfu tumačenje o odgovnom uvjetu najizglednije.

51 loc. cit. Knellwolf posebice ističe prikazani problem te ga temeljito razrađuje kroz cjelokupnu disertaciju. Detaljniju analizu vidi i u Sukačić, M., *Nevaljanost...*, cit., str. 117–146, s uputom na daljnju literaturu.

52 Cijena i predmet nužni su elementi za kupoprodaju. Ako nema cijene, onda nije moguće ni primijeniti *actio venditi*, što je bilo ponudeno kao jedno od pravnih sredstava. Usp. Pókecz

Labeonovo pitanje može li prodavatelj koristiti se *actio venditi* protiv potencijalnoga kupca koji je nakon besplatnog testiranja vratio konja te Pókecz Kovács zaključuje kako je opisano tipični kupoprodajni ugovor s dodanim uglavkom *pactum displicentiae* u obliku raskidnog uvjeta. To potvrđuje činjenicom kako su raskidni uvjeti bili češće u uporabi u razdoblju rane klasičke te jer se u tekstu nalazi izraz *displicere*, koji ukazuje na raskidnost.⁵³ Dakle, Pókecz Kovács smatra kako je ugovor „perfektan“ te je proizveo puni učinak koji može biti opozvan odlukom kupca. Tijekom pokusa rizik snosi desultor, stoga je njegova i dobit od uporabe stvari.⁵⁴ Prema navedenom, kratak je rok obojici u interesu jer će prodavatelj brzo dobiti odgovor sviđaju li se konji kupcu, dok kupac neće morati plaćati najamninu za vrijeme probe.

U drugom dijelu izvora Ulpijan ispravlja Labeonovo tumačenje o *actio venditi* i predlaže primjenu *actio praescriptis verbis*, što se može tumačiti kako je Ulpijanovo stajalište da ugovor još nije sklopljen ili nije postao „perfektan“. Kako je kupac iskoristio svoje pravo na povrat stvari u roku od tri dana, mora prodavatelju vratiti i sve dobiti koje je ostvario korištenjem i uporabom njegove stvari. Pókecz Kovács zaključuje kako Ulpijanovo stajalište znači da se dobit tijekom probnoga razdoblja može pripisati prodavatelju. Slijedom navedenog, supsidijarni uglavak o kupnji na probu, nazivao se on *pactum displicentiae* ili ne, može se tumačiti i kao odgodan uvjet, posebice iz prizme Ulpijanovog tumačenja o *actio praescriptis verbis*.⁵⁵

3. KUPNJA MULA U D. 19,5,20,1 (ULPIANUS LIBRO 32 AD EDICTUM)

Ulpijan i u prvom paragrafu fragmenta D. 19,5,20 opisuje kupnju na pokus, ali su objekt kupoprodaje mule. Izvor je detaljno obrađivan u djelima romanista zbog usporedivih otvorenih pitanja i dvojbii s principijom:⁵⁶

D. 19,5,20,1 (*Ulpianus libro 32 ad edictum*) *Item apud melam quaeritur, si mulas tibi dedero ut experiaris et, si placuissent, emeris, si displicuissent, ut in dies singulos aliquid praestares, deinde mularum a grassatoribus fuerint ablatae intra dies experimenti, quid esset praestandum, utrum pretium et merces an merces tantum. Et ait Mela interesse, utrum emptio iam erat contracta an futura, ut, si facta, pretium petatur, si futura,*

Kovács, A., op. cit., str. 315–318.

53 *ibid.*, str. 328, 336–337. Usp. Flume, W., op. cit., str. 324–325; Misera, K., op. cit., str. 550–553; Peters, F., op. cit., str. 88–91, 101–102.

54 Pokus je ugovoren na kratak razdoblje od tri dana što bi mogao biti jedini razlog besplatnosti. Ako bi bio duži, utoliko bi bio naplatan, odnosno bio bi usporediv sa situacijom s mulama, gdje se plaćala naknada za svaki dan njihova korištenja. Vidi detaljnije u: Pókecz Kovács, A., op. cit., str. 315–318.

55 *ibid.*, str. 337.

56 Vidi posebice u: Diaz Rodriguez, E., op. cit. str. 195–202; Diaz Rodriguez, E., *Antecedentes históricos del art. 1.453 del Código civil español*, *Revue internationale des droits de l'antiquité*, vol. 45, 1998, str. 634–637; Flume, W., op. cit., str. 324–327; Knellwolf, M., op. cit., str. 10–21 i 88–92; Lardeur, G., op. cit., str. 90 i sl.; Misera, K., op. cit., str. 543–547; Peters, F., op. cit., str. 107 i sl.; Zimmermann, R., op. cit., str. 73–740; Zulueta, F., *The Roman law of Sale, Introduction and select texts*, Oxford, University Press, 1945, str. 58–59.

*merces petatur: sed non exprimit de actionibus. Puto autem, si quidem perfecta fuit emptio, competere ex vendito actionem, si vero nondum perfecta esset, actionem talem qualem adversus desultorem dari.*⁵⁷

Činjenično stanje Ulpijan postavlja citirajući rano klasičnoga pravnika Melu te kaže kako su mule predane na pregled potencijalnom kupcu. Prijenos je izvršen sporazumom kojim će primatelj kupiti životinje ako mu se svide. Ako mu se ne svide, morat će platiti najamninu za svaki dan korištenja. Situacija se komplicira jer su mule ukradene potencijalnom kupcu u razdoblju dok još uvijek nije izrazio svoje zadovoljstvo njima. Melino rješenje ovisi o tome je li kupoprodaja sklopljena ili ne, dok Ulpijanov prijedlog ovisi o pitanju perfektnosti ugovora.

Objekt opisane pogodbe su mule o kojima je pisao Varon, pa tako navodi da dvije povezane (mule) vuku sva vozila po cestama, te je važno da su dobre kvalitete. Kolumela tvrdi da su mule niže cijene od konja dobre pasmine.⁵⁸ Mule se ubrajaju u stoku *iumenta*, pa se toga u komentarima pravnika o ediktu kurulskih edila može uočiti što su tipični nedostaci, poput disproporcija tijela životinje zbog kojeg se ne može upregnuti s drugom (lat. *alterum iugum non pati*) i mule koja udara bez razloga (lat. *sine causa turbari*).⁵⁹

Mela pravni problem između potencijalnog kupca i prodavatelja opisan u izvoru pokušava riješiti razlikovanjem. Ako je kupnja *emptio futura*, kupac plaća najamninu, a ako je već bila *contracta facta*, kupac plaća kupovninu. *Emptio futura* znači kako kupoprodaja nije nastala, a rizik je krađe na prodavatelju. Djeluje kako tumačenje *contracta facta* govori da je ugovor perfektan, a tada je rizik na kupcu. Mogla bi se postaviti teza da kupcu daljnje neodobravanje kupnja mula ne bi puno značilo, jer je rizik bio na njemu tijekom probnoga razdoblja i do trenutka nestanka stvari nije izrazio nezadovoljstvo.

U Melinom pitanju nalaze se *pretium et merces*, a u odgovoru ili jedna ili druga naknada. *Pretium* bi se plaćao zbog snošenja rizika, a *merces* zbog neodobravanja objekta kupoprodaje. U tumačenju je vidljivo kako je veća naknada progutala manju, odnosno kako je *pretium* u sebe preuzeo i *merces*.⁶⁰ Rješenje je u skladu s tezom. Ako

57 D. 19,5,20,1: „Isto se raspravlja kod Mele, ako bih ti dao mazge da ih probaš i ako budeš zadovoljan da ih kupiš, a ako ne budeš da platiš za svaki dan koji si ih držao kod sebe, no mazge budu ukradene tijekom probnog perioda. Za što se odgovora, ili i za cijenu i najamninu ili samo za najamninu? Mela kaže da je bitno je li kupnja već sklopljena ili je tek trebala biti. Ako je bila sklopljena, traži se cijena, a ako nije, onda samo najamnina, ali ništa ne izriče o tužbama. Ja mislim, ako je kupnja bila perfektan, mogu se koristiti tužbe iz kupoprodaje, ali ako zaista još nije bila perfektan, daje se tužba kao i u slučaju akrobatskog jahača” (prijevod prema Karlović, C., op. cit., str. 145–146).

58 Varro, *de Re Rustica*, 2,8,5; Collumella, *de Re Rustica*, 6,27,1.

59 D. 21,1,38,9, (*Ulpianus libro secundo ad edictum aedilium curulium*): „... ut alterum iugum non patiat...”; D. 21,1,43,pr. (*Paulus libro primo ad edictum aedilium curulium*): „... quae sine causa turbantur ...” Mule su također *res Mancipi*, pa je prijenos vlasništva trebao biti izvršen putem *mancipatio* ili *in ure cessio*. Vidi i supra, bilješke 8, 9 i 10.

60 U romanistici je raspravljano je li dvojbena između *pretium et merces* karakteristična za Melu. Tako Horak tumači paragraf D. 17,1,22,9 (*Paulus libro 32 ad edictum*), gdje Paul citira Melu, a obrađuje se pitanje odbjegloga roba koji je ukradenim novcem kupio robove, koje je prodavatelj isporučio trećoj osobi Ticiju. Mela navodi kako je vlasnik odbjegloga roba

se plaća materijalna vrijednost predmeta, nije nužno naknaditi vrijednost uporabe i/ili njegovo korištenja.⁶¹ Mela svakako ne navodi tužbe što Ulpijan naglašava i korigira Melino stajalište te navodi; ako je kupoprodaja bila „perfektna“, mogu se koristiti tužbe iz kupoprodaje, ali ako nije stekla to svojstvo, primjenjiva je istovjetna tužba kao u primjeru s deslutorom, dakle *actio praescriptis verbis*.

Ulpijan, dakle u slučaju perfektnosti predlaže primjenu tužbe iz kupoprodaje *actio venditi*, s kojom će prodavatelj tražiti kupovninu. Tužba iz kupoprodajnog odnosa podudara se s rješenjima u izvorima koji obrađuju kupnju na pokus u obliku kupoprodaji dodanog uglavka *pactum displicentiae*, gdje su se pravnici zalagali za primjenu tužbe iz kupoprodaje ili *actio in factum*, koja bi se temeljila na sporazumu između stranaka jer je kupoprodajni ugovor otkazan neodobravanjem potencijalnog kupca.⁶² Sljedeći fragment Paulove druge knjige komentara pretorskog edikta sadrži opisano rješenje:⁶³

D.18,5,6 (*Paulus libro secundo ad edictum*) *Si convenit, ut res quae venit, si intra certum tempus displicuisset, redderetur, ex empto actio est, ut Sabinus putat, aut proxima empti in factum datur.*⁶⁴

mogao putem *actio mandati* tražiti povrat robova njemu, jer je njegov rob odredio da se robove isporuče Taciju. Ako bi situacija bila suprotna, te je prodavatelj isporučio robove Taciju bez da je to rob tražio, utoliko bi vlasnik mogao koristiti tužbu iz kupoprodajnog odnosa *actio empti* i tražiti predaju robova. Primjer ukazuje kako činjenično stanje s mulama nije jedini Melin izvor s dva ponuđena rješenja, posebice iz sfere konsenzualnih kontrakata. Vidi detaljnije u: Horak, F., *Rationes Decidendi*, I. Band, Aalen, Scientia Verlag, 1969, str. 140–141. Vidi detaljnije o odnosu kupoprodaje i najamnih ugovora kod Mele, u: Knütel, R., *Kauf und Pacht bei Abzahlungsgeschäften im römischen Recht*, u: Medicus, D. i dr. (ur.), *Max Kaser zum 65. Geburtstag gewidmet von seinen Hamburger Schülern*, Berlin, Duncker & Humblot, 1973, str. 33–38.

- 61 Vidi više u: Betti, E., “Periculum” problema del risicho contrattuale in diritto romano classico e giustiano, *Studi in onore di Pietro de Francisci*, I., Milano, Multa Paucis, 1956, str. 153; Misera, K., op. cit., str. 543–547. Peters posebno razrađuje i kritizira tumačenja kako će potencijalni kupac morati platiti i *merces*. Usp. Peters, F., op. cit., str. 108, bilj. 14.
- 62 Usp. s literaturom koja obrađuje pitanje pravne zaštite kod uglavka *pactum displicentiae*: Buckland, W. W., *A Textbook of Roman Law from Augustus to Justinian*, Cambridge, University Press, 1921, str. 492–493; Diaz Rodrigéz, E., op. cit., str. 192–206; D’Ors, A. P., *Una nota sobre la contractualización de las entregas a prueba en Derecho romano, Anuario de historia del derecho español*, vol. 45, 1975, str. 598 i sl.; Flume, W., op. cit., str. 324–327; Lardeur, G., op. cit., str. 56–79; Misera, K., op. cit., str. 525–577; Thomas, J. A. C., *Fictitious satisfaction and conditional sales in Roman law*, *Irish Jurist*, vol. 1, 1/1966, str. 116–127; Wacke, A., op. cit., str. 359–379.
- 63 Lenel, O., *Paligenesia Iuris Civilis*, vol. 1, Leipzig, Bernhard Tauchnitz, 1889, str. 968. Više o fragmentu vidi u: Babusiaux, U., *Id quod actum est*, München, C. H. Beck, 2006, str. 180; Diaz Rodriguez, E., op. cit., str. 194; Lenel, O., *Beiträge zur Kunde des Edicts und der Edictcommentare*, ZSS, vol. 2, 1881, str. 41; McCormick, G., *Recenzija Frank Peters, Die Rücktrittsvorbehalte des Römischen Kaufrechts*, *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, vol. 43, 3-4/1975, str. 322; Misera, K., op. cit., str. 552 i sl.; Viard, P. E., *Les pactes adjoints aux contrats en droit romain classique*, Pariz, Recueil Sirey, 1929, str. 85.
- 64 D. 18,5,6: „Ako se ugovori da će stvar, koja je predmet kupoprodaje biti vraćena ako se za određeno vrijeme ne bude dopadala (kupcu) – Sabin misli da tu dolazi u obzir *actio empti* ili, toj tužbi slična, *actio in factum*“ (prijevod prema Romac, A., *Izvori rimskog prava*, Zagreb, Informator, 1973, str. 407).

Paul u izvoru raspravlja o pravnoj zaštiti, odnosno obliku tužbe kojom bi se mogao tražiti povrat plaćene cijene kod kupnje ovisne o nezadovoljstvu predmetom (lat. *displicuisset*), te citira Sabina koji predlaže primjenu osnovne tužbe iz kupoprodajnog odnosa, *ex empto actio est*, odnosno nudi mogućnost primjene *actio in factum*.⁶⁵ Prijedlog bi tužbe *in factum* mogao biti zbog pravnog učinka ispunjenja raskidnog uvjeta. Naime, u slučaju ispunjenja uvjeta (nezadovoljstva) kupoprodajni odnos više ne postoji, pa je dvojbeno može li se primijeniti tužba iz ugovora koji više ne vrijedi. Ulpijanovo tumačenje kod mula, ali i kod konja iz principija je usporedivo jer nudi dva rješenja, osnovnu tužbu iz kupoprodaje i *actio praescriptis verbis*. Kako su mule ukradene, Ulpijanu je dvojbeno može li se koristiti tužba *actio venditi*, posebice ako kupac odluči kako mu se mule ne sviđaju, *čime bi kupoprodaja izgubila učinak*.

Drugo Ulpijanovo rješenje je *nondum perfecta*, kupoprodaja koja nije „perfektna“. Tada bi rizik ostajao na prodavatelju, a potencijalni kupac po Meli ne plaća *pretium već merces*. Davanje stvari kupcu radi testiranja njenih kvaliteta opisano u paragrafu mogao bi se tumačiti kao *inspiciendum dare*⁶⁶ ili kao odgovni uvjet. Zamjetno je u oba rješenja da kupac ne bi snosio rizik slučajne propasti i više sile. U *emptio futura*, to jest *nondum perfecta* prodavatelj snosi rizik u skladu s općim načelima snošenja rizika sve do stjecanja svojstva perfektnosti, što proizlazi iz tumačenja kako kupoprodajni ugovor nije „perfektna“ do odobrenja kupca, pa time i rizik ostaje na vlasniku, prodavatelju.⁶⁷ Postavljena formulacija znatno bi otežavala položaj prodavatelja, dok bi je kupcu uvelike olakšala.

Kod tumačenja paragrafa kao uvjeta, francuski romanisti iz 19. stoljeća Lardeur i Bufnoir dvojili su može li u činjeničnom stanju s mulama biti riječ o kupoprodajnom ugovoru sklopljenom uz raskidni uvjet *si displicuisset*.⁶⁸ Raskidni bi uvjet značio kako će rizik slučajne propasti biti na kupcu kao vlasniku stvari te će morati platiti cijenu za mule, iako je predmet propao prije nego je iskazao nezadovoljstvo. Lardeur navodi kako Melino tumačenje, odnosno rješenje *emptio futura* pretvara cjelokupnu situaciju u odgovni uvjet *si placuerit*, što potpuno mijenja pravni položaj stranaka, jer odgovni uvjet dovodi do drukčijeg snošenja rizika, odnosno tada prodavatelj snosi cjelokupni rizik propasti stvari.⁶⁹ Tumačenje opisane situacije kao odgovnog uvjeta vidljivo je i u

65 Usp. D'Ors, A., Una..., cit., str. 597; Impallomeni, G., op. cit., str. 73, bilj. 74; Liebs, D., Rechtsschulen und Rechtsunterricht im Prinzipat, u: Temporini, H. (ur.), Aufstieg und Niedergang der römischen Welt, vol. II, 15, Berlin, New York, de Gruyter, 1976, str. 261; Misera, K., op. cit., str. 534; Wieacker, F., op. cit., str. 73–74; Zulueta, F., op. cit., str. 56, bilj. 5.

66 Vidi više o inominatnom kontraktu *inspiciendum dare/datio ad experiendum* u: Guarino, A., Diritto Privato Romano, Napoli, Case Editrice Dott. Eugenio Jovene, 1970, str. 954–956; Knellwolf, M., op. cit., str. 59; Misera, K., op. cit., str. 526–530; Stein, P., Fault in the formation of contract in Roman law and Scots law, Edinburgh, University of Aberdeen, 1958, str. 14; Zhang, L., loc. cit.

67 Usp. Arangio-Ruiz, V., La compravendita in diritto romano, Napoli, seconda edizione, Casa Editrice Dott. Eugenio Jovene, 1954, str. 274; Seckel, E. i Levy, E., Die Gefahrtragung beim Kauf im klassischen römischen Recht, ZSS, vol. 47, 1927, str. 163; Peters, E., op. cit., str. 141.

68 Lardeur, G., op. cit., str. 90; Bufnoir, C., Théorie de la condition dans les divers actes juridiques, suivant le droit romain, Paris, Cotillon, 1866, str. 460.

69 Djeluje kako je Lardeuru najispravnije rješenje da je činjenično stanje bliže odgovnom uvjetu, jer prodavatelj ne može tražiti cijenu, već samo najamninu, odnosno naknadu koja je bila

djelima Diaz Rodriguez, Misere i Thomasa.⁷⁰

Po Knellwoflu, u izvoru je opisana Ulpijanova dvojbena je li sporazum stranaka kupoprodaja s dodanim uglavkom *pactum displicentiae* ili inominantni ugovor besplatnog davanja na probu.⁷¹ U tom kontekstu, nužno je utvrditi jesu li stranke namjeravale sklopiti kupoprodaju u vrijeme kada su ugovarale pokus. Ako su namjeravale sklopiti ugovor, utoliko su morale njegovu djelotvornost uvjetovati, odnosno odgoditi dok kupac ne izrazi svoje zadovoljstvo s mulama.⁷² Odgovor na postavljeno pitanje je po Knellwoflu ovisan o tipizaciji ugovora; je li riječ o tipičnom pravnom poslu kupoprodaje mula usmjerenom na stjecanje dobiti ili je riječ o prijateljskom dogovoru između poznanika.⁷³

Ako je riječ o prijateljskom dogovoru, tada bi naglasak trebao biti na ispitivanju mula, što je bliže tezi o *inspiciendum dare*. Besplatni sporazum o testiranju težio bi zadovoljstvu kupca, a rizik bi i dalje ostao na prodavatelju. Kad bi paragraf opisivao pravni posao sklopljen između trgovca i potrošača, djeluje kako bi prodavatelj zahtijevao sigurnost u obliku obvezivanja potencijalnog kupca i mogućeg snošenja rizika. Kako su u izvoru uređene posljedice zadovoljstva i nezadovoljstva, djeluje uvjerljivim tumačenje da je riječ o naplatnom pravnom poslu sklopljenom između profesionalnog trgovca i potrošača, gdje su stranke detaljno regulirale prava i obveze. Istu tezu potkrepljuje i činjenica kako su stranke ugovorile rok, ali neizravno u obvezi plaćanja najamnine.⁷⁴ U prilog tumačenju o kupoprodaji sklopljenoj na tržištu, usmjerenom na stjecanje dobiti navodi položaj izvora u Digestama. Principij govori o tome da je profesionalni jahač kupuje konja, a drugi paragraf o povratku srebrnih pladnjeva koje je trgovac dao kupcu na pregled.⁷⁵ Iz svega navedenog, djeluje kako izvor obrađuje pitanje kupoprodaje na pokus s dodanim uglavkom *pactum displicentiae*, jer svi elementi navode na kupoprodaju ovisnu o uvjetu nezadovoljstva, koja je bila u primjeni kod kupoprodaja robova i teglećih životinja sklopljenih na

ugovorena ako se kupcu mule ne svide. Lardeur, G., op. cit., str. 90.

70 Diaz Rodriguez, E., op. cit., str. 195–99; Misera, K., op. cit., str. 545; Thomas, J. A. C., op. cit., str. 119.

71 Knellwolf, M., op. cit., str. 90. Više o *inspiciendum dare* vidi supra, bilješka 66.

72 loc. cit.

73 Sličnu dvojbenu vidi supra, u poglavlju o kupnji konja na pokus.

74 Ugovaranje najamnine za svaki dan korištenja zbog nezadovoljstva mulama djeluje kao posredan oblik formuliranja roka jer sili kupca da što ranije iznese konačnu odluku. Ako mu se mule ne svide, u interesu mu je javiti prodavatelju što ranije, kako ne bi plaćao najminu duže nego što je potrebno. Opisani sporazum ukazuje na volju stranaka da uređuju međusobni odnos te na viši stupanj interesa za ispunjavanje preuzetih obveza. Knellwolf, M., op. cit., str. 90 i sl.

75 U D. 19,5,20,2 (*Ulpianus libro 32 ad edictum*) obrađuje se pitanje kupnje srebrnih tanjura koje je obrtnik donio i ostavio kupcu. Kupac nije bio zadovoljan s tanjurima te ih je poslao natrag po robu, pri čemu je tanjur nestao bez njegove namjere ili nepažnje. Ulpijan zaključuje kako će rizik ići na teret obrtnika jer je u njegovu korist tanjur poslan. Nakon toga, Ulpijan citira Labeona koji kaže, ako je do štete došlo zbog krivnje onih kojima se stvar daje na čuvanje i prijenos, za nju mora odgovarati osoba koja je poslala stvar te zaključuje da se u tom slučaju može koristiti *actio praescriptis verbis*, ista tužba koja se navodi i u principiju i prvom paragrafu fragmenta. Vidi više u: Misera, K., op. cit., str. 552 i sl.; Nörr, D., Die Entwicklung des Utilitätsgedankens im römischen Haftungsrecht, ZSS, vol. 73, 1956, str. 90–91; Peters, F., op. cit., str. 129–130; Zhang, L., op. cit., str. 124.

tržnici, usmjerenih stjecanju dobiti.⁷⁶

Stajalište je autora kako je za tumačenje pravne naravi odnosa stranaka važan odnos termina koji koriste Mela i Ulpijan. Melin pojam *emptio futura* usporediv je s Ulpijanovom frazom *emptio nondum perfecta*, kao što je i *emptio contracta, facta* usporedivo s *emptio perfecta*. Ulpijanovo ispravljanje Mele, odnosno oprezno korištena terminologija ukazuje na opasnosti tumačenja snošenja rizika u slučaju uvjetovane kupnje koja jest ili će tek biti *emptio pura*.⁷⁷ Ako se pođe od teze da je raskidno uvjetovana kupoprodaja *emptio perfecta*,⁷⁸ to znači da je ugovor o kupoprodaji proizveo sve pravne učinke do kupčevog izražavanja nezadovoljstva i on snosi sav rizik kao vlasnik. Suprotno tomu, kod odgovodno uvjetne kupnje ugovor još uvijek nije perfektan, a rizik snosi prodavatelj.⁷⁹

Flume je za Melin pojam *emptio futura* dao tumačenje kako je riječ o nazivu za kupoprodaju koja je, kao rezultat (odgovodnog) uvjeta, u posebnom pravnom stanju.⁸⁰ Knellwof smatra kako razlika u uporabi riječi između Mele i Ulpijana ne mora nužno biti isključivo stilski, već je moguće kako donosi različite posljedice.⁸¹ *Emptio futura* kupnja je koja će postati djelotvorna ovisno o volji kupca. Pojam se može vrlo široko tumačiti te uključuje obvezujuću ponudu, stadij pregovora stranaka, ali i postojeći ugovor o kupoprodaji koji je uvjetovan te zbog toga još uvijek nije stekao svojstvo perfektnosti.⁸² Ako ugovor u opisanom izvoru nije sklopljen, izgledno je da postoji volja i određeni oblik dogovora među strankama, što je izraženo sporazumom o naknadi za svaki dan korištenja mulama. Djeluje kako *emptio nondum perfecta* koji predlaže Ulpijan jasnije opisuje stadij u kojem se stranke nalaze.

Može se promišljati kako se Mela odlučio za tumačenje činjeničnog stanja s mulama kao *emptio futura* jer je dvojio jesu li stranke postigle dogovor o bitnim sastojcima ugovora ili su ugovor odgovodno uvjetovale pa nije proizveo nikakav učinak. Problem kod prvog pristupa ogleđa se u činjenici kako su stranke ipak izašle iz sfere predugovornih radnji i svoj su sporazum pokušale postaviti u pravno obvezujuću

76 Knellwof, M., op. cit., str. 90 i sl. Usp. Sukačić, M., op. cit., str. 64–65 i ostalim jedinicama literature iz bilješke 3.

77 Knellwof, M., ibid., str. 88 i sl.; Misera, K., op. cit., str. 537–547.

78 Odnosno, riječ je o opisu raskidnih uvjeta kao *emptio perfecta, quod sub condicione resolvitur*. Usp. s jedinicama literature navedenim u bilješci 2.

79 Tumačenje proizlazi iz D. 18,6,8 (*Paulus libro 33 ad edictum*): ... *necessario sciendum est, quando perfecta sit emptio... quod si sub condicione res venierit, si quidem defecerit condicio, nulla est emptio* ... Vidi detaljnije o načelu *periculum est emptoris*, u: Haymann, F., Zur Klassizität des *periculum emptoris*, ZSS, vol. 48, 1928, str. 314–419; McCormack, G., Alfenus Varus and the Law of Risk in Sale, Law Quarterly Review, vol. 101, 1985, str. 573–587; Peters, F., *Periculum est emptoris*, u: Benöhr, H. P. i dr. (ur.), *Iuris Professio, Festgabe für Max Kaser*, Wien, Böhlau, 1986, str. 221–232; Rabel, E., *Gefahrtragung beim Kauf*, ZSS, vol. 42, 1921, str. 543–565; Yaron, R., *Remarks on Consensual Sale (with Special Attention to Periculum Emptoris)*, Roman Legal Tradition, vol. 2, 2004, str. 59–76; Zimmermann, R., op. cit., str. 28–292.

80 Stajalište autora je kako se autor referirao na vrijeme pendencije. Usp: Flume, W., *Der Bedingte Rechtsakt nach den Vorstellungen der römischen Klassiker*, ZSS, vol. 92, 1975, str. 69–129; Misera, K., op. cit., str. 546.

81 Knellwof, M., op. cit., str. 10–11.

82 loc. cit.

okvir. U tom smislu, ugovorile su pravnu posljedicu nezadovoljstva mulama kao obvezu plaćanja najamnine za svaki dan korištenja. Sve navedeno može se uzeti kao razlog zbog kojeg Ulpijan govori o *emptio nondum perfecta*, umjesto Melinog *emptio futura*. Ulpijan stoga oprezno tvrdi kako je prvo rješenje da je ugovor o kupoprodaji sklopljen, ali još uvijek nije perfektan jer je njegovo djelovanje odgođeno. Drugo rješenje kod oba pravnika djeluje istovjetnim. Melin *emptio iam contracta* i Ulpijanov *emptio perfecta* navode na raskidne uvjete, shodno tumačenju raskidnih uvjeta kao sklopljenih perfektnih ugovora, koji će se moći raskinuti po uvjetu. Zaključno, djeluje kako je prikriveno rješenje kod oba pravnika dvojba između odgodno⁸³ i raskidno⁸⁴ uvjetovanog kupoprodajnog ugovora.

4. ZAKLJUČAK

Analizom izraženih mišljenja Labeona i Ulpijana i prikazanih stajališta romanista, dolazimo do zaključka kako postoje tri veće grupe tumačenja činjeničnog stanja prikazanog u D. 19,5,20pr. (*Ulpianus libro 32 ad edictum*). Prvo je tumačenje kupnja na pokus u obliku odgodnog uvjeta gdje je ugovor između desultora i prodavatelja bio sklopljen, ali nije proizveo nikakav pravni učinak do završetka testiranja. Ulpijan daje prijedlog *actio praescriptis verbis* jer nije moguće koristiti tužbu iz kupoprodaje, koja po njemu još uvijek nije stekla svojstvo perfektnosti. Drugo je tumačenje o raskidnom uglavku *pactum displicentiae*, gdje principij ne govori o potencijalnom, budućem ugovoru, već o sklopljenoj, perfektnoj kupoprodaji koju će kupac moći raskinuti nakon pokusa konja. Raskidnost je naglašena u primjeni glagola *displicere* jer se ugovor može raskinuti ako se kupcu stvar ne sviđa te navođenju *actio venditi*. Treće je tumačenje negiranje uvjeta u činjeničnom stanju te tako principij navodi namjeru stranaka sklopiti ugovor i pokus predmeta, pa je zamjetno ukazivanje na *datio ad experiendum/inspiciendum dare*.

Upitno je može li se iz činjeničnog supstrata donijeti valjan zaključak jer je opis iznimno kratak. Stajalište je autora kako su Labeon i Ulpijan tumačili odnos desultora i prodavatelja kao kupoprodaju *si displicuisset, res inempta sit*, to jest uglavak *pactum displicentiae*. Ako Labeon i kasnije Ulpijan nisu raspravljali o kupnji na pokus, utoliko ne bi govorili o nezadovoljstvu konjima kao okolnosti koja odlučuje o egzistenciji ugovora. Djeluje kako Labeon uglavku daje raskidni, a Ulpijan odgodni učinak, što temeljimo na predloženim tužbama.

Usporedno, Melina i Ulpijanova distinkcija iz prvog paragrafa D. 19,5,20 na prvi se pogled razlikuju. Meli je istaknuo pitanje jesu li stranke postigle sporazum ili su

83 Na primjer; ako ti se mule sviđe u određenom razdoblju, kupit ćeš ih za (toliko) zlatnika. Sličan prikaz kupnje na pokus u obliku odgodnog uvjeta vidljiv je u Justinijanovim Institucijama Inst. 3,23,4. Više o navedenom izvoru vidi u: Diaz Rodriguez, E., op. cit., str. 214–216; Lardeur, G., op. cit., str. 12–17; Misera, K., op. cit., str. 559; Peters, F., op. cit., str. 122–124; Zimmermann, R., op. cit., str. 740.

84 Na primjer, kupio si mule, ali ako ti se ne sviđe u određenom razdoblju, možeš ih vratiti. Prikazan oblik kupnje na pokus u obliku raskidnog uvjeta može se usporediti opisom iz D. 18,5,6 (*Paulus libro secundo ad edictum*). Više o fragmentu vidi u literaturi navedenoj u bilješki 63.

još uvijek u neobvezujućim pregovorima, iz čega proizlazi distinkcija na *emptio iam contracta* i *emptio futura*. Stajalište je Ulpijana o postojanju sporazuma te je njegovo tumačenje kako su stranke definirale pravni okvir međusobnog odnosa. Distinkcija *emptio perfecta* i *emptio nondum perfecta* izražava Ulpijanovu dvojbu o tome je li kupoprodaja za vrijeme krađe mula već proizvodila pravne učinke ili ne. Djeluje kako bi se Melin *emptio futura* osim tumačenja o predugovornim radnjama mogao odnositi na odgodne uvjete, dok bi se *emptio iam contracta* mogao odnositi na raskidne uvjete, dakle perfektne pravne poslove koji se mogu raskinuti po uvjetu nezadovoljstva. Ulpijanova dvojba snažnije naglašava raspravu o odgodnim i raskidnim uvjetima. *Emptio perfecta* djeluje na tragu raskidnih uvjeta, dok *emptio nondum perfecta* uz prijedlog pravnog sredstva kao u primjeru s desultorom, dakle *actio praescriptis verbis* djeluje kao izričita poveznica na odgodne uvjete.

Prema svemu rečenom, stajalište je autora da je Ulpijan u činjeničnim stanjima s desultorom i mulama htio prikazati odgodne i raskidne uvjete i probleme njihova različitog tumačenja te je kao primjer uzeo kupnje na pokus iz djela Labeona i Mele. Nesporno je da ni jedan od citiranih pravnika ne spominje izričito *condicio*, što je doprinijelo tumačenju kako *pactum displicentiae* nije uvjet već pravo na raskid ugovora. Mišljenje je autora kako bi citirani izvori mogli potvrditi kako je sadržajno riječ o uvjetu, jer opstanak kupoprodaje u oba primjera ovisi o (uvjetnoj) okolnosti nesviđanja objektima *displicuissent*, koja se kao formulacija veže za uglavak *pactum displicentiae*. Slijedom navedenoga, autor zaključuje kako prikazani izvori potvrđuju raspravu među rimskim pravnicima o raskidnom i odgodnom obliku kupnje na pokus, koja je u rimskoj pravnoj tradiciji nazvana *pactum displicentiae*, neovisno o činjenici što nije izravno opisana kao uvjet *condicio*.

LITERATURA

1. Arangio-Ruiz, Vincenzo, *La compravendita in diritto romano*, seconda edizione, Napoli, Casa Editrice Dott. Eugenio Jovene, 1954.
2. Babusiaux, Ulrike, *Id quod actum est*, München, C. H. Beck, 2006.
3. Bechmann, August, *Der Kauf nach Gemeinem Recht*, vol. II, Erlangen, Verlag Von Andreas Deichert, 1884.
4. Berger, Adolf, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Philadelphia, The American Philosophical Society, 1953.
5. Beseler, Gerhard, *Romanistische Studien*, ZSS, vol. 54, 1934., str. 1–35
6. Betti, Emilio, "Periculum" problema del risicho contrattuale in diritto romano classico e giustiano, *Studi in onore di Pietro de Francisci*, I, Milano, Multa Paucis, 1956.
7. Biondi, Biondo, *Contratto e stipulato*, Milano, Multa Paucis Ag, 1953.
8. Buckland, William Warwick, *A Textbook of Roman Law from Augustus to Justinian*, Cambridge, University Press, 1921.
9. Bufnoir, Claude, *Théorie de la condition dans les divers actes juridiques, suivant le droit romain*, Paris, Cotillon, 1866.
10. De Francisci, Pietro, *Pavia, Synallagma*, vol. 1, Multa Paucis, 1913.
11. Diaz Rodriguez, Emma, *Antecedentes históricos del art. 1.453 del Código civil español*, *Revue internationale des droits de l'antiquité*, vol. 45, 1998., str. 634–637
12. Diaz Rodriguez, Emma, *De la noción de contrato al pactum displicentiae en derecho romano*, Oviedo, Universidad de Oviedo, 1998.

13. D'Ors, Alvaro, Una nota sobre la contractualización de las entregas a prueba en Derecho romano, *Anuario de historia del derecho español*, vol. 45, 1975., str. 595–603
14. Effer-Uhe, Daniel Oliver, *Die Wirkung der condicio im römischen Recht*, Baden-Baden, Nomos, 2008.
15. Ferrini, Contardo, *Opere 5 Studi Vari di diritto romano e moderno*, Milano, Ulrico Hoepli, 1930.
16. Ferrini, Contardo, *Opere di Contardo Ferrini*, Tome 3, Milano, Ulrico Hoepli, 1929.
17. Flume, Werner, *Der Bedingte Rechtsakt nach den Vorstellungen der römischen Klassiker*, ZSS, vol. 92, 1975., str. 69–129
18. Flume, Werner, *Die Aufhebungsabreden beim Kauf - Lex commissoria, in diem addictio und sogenanntes pactum displicentiae - und die Bedingung nach der Lehre der römischen Klassiker*, u: Medicus, Dieter. i Seiler, Hans (ur.), *Festschrift für Max Kaser zum 70. Geburtstag*, München, 1976., str. 309–327
19. Frier, Bruce, *Roman Law and the Wine Trade: The problem of "Vinegar Sold as Wine"*, ZSSvol. 100, 1983., str. 275–295
20. Guarino, Antonio, *Diritto Privato Romano*, Napoli, Case Editrice Dott. Eugenio Jovene, 1970.
21. Hackl, Karl, *Der Sakramentsprozeß über Herrschaftsrechte und die in iure cessio*, ZSS, vol. 106, 1989., str. 152–180
22. Harder, Manfred, *Weinkauf und Weinprobe im römischen Recht*, u: Lutter, M. i dr. (ur.), *Festschrift für Johannes Bärmann zum 70. Geburtstag*, München, C.H. Beck, 1975., str. 17–30
23. Haymann, Franz, *Zur Klassizität des periculum emptoris*, ZSS, vol. 48, 1928., str. 314–419
24. Henle, Rudolf, *Die rechtliche Natur der in diem addictio beim Kaufvertrage*, u: *Festschrift Paul Koschaker II*, Weimar, H. Boehlaus, 1939., str. 169–192.
25. Heumann, Hermann i Seckel, Emil, *Handlexikon zu den Quellen des römischen Rechts*, Jena, Verlag von Gustav Fisher, 1891.
26. Horak, Franz, *Rationes Decidendi*, I. Band, Aalen, Scientia Verlag, 1969.
27. Impallomeni, Gimabattista, *L'eddito degli edili curuli*, Padova, Cedam, 1955.
28. Jakab, Eva, *Riskomanagement beim Wienkauf, Periculum und Praxis im Imperium Romanum*, München, C.H. Beck, 2009.
29. Karlović, Tomislav, *Liber casuum, Priručnik za vježbe iz rimskog obveznog prava*, Zagreb, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2017.
30. Kaser, Max, *Das Römische Privatrecht*, vol. I, München, C.H. Beck, 1971.
31. Kaser, Max, *Die actio furti des Verkäufers*, ZSS, vol. 96, 1979., str. 89–128
32. Kaser, Max, *Oportere und ius*, ZSS, vol. 83, 1966., str. 1–46
33. Knellwof, Markus, *Zur Konstruktion des Kaufes auf Probe, Die Gefallensbedingung und ihr Verhältnis zu Wollensbedingung, Resolutivbedingung und Rücktrittsrecht*, doktorska disertacija, Zürich, Schulthess Polygraphischer Verlag AG, 1987.
34. Knütel, Rolf, *Kauf und Pacht bei Abzahlungsgeschäften im römischen Recht*, u: Medicus, Dieter i dr. (ur.), *Max Kaser zum 65. Geburtstag gewidmet von seinen Hamburger Schülern*, Berlin, Duncker & Humblot, 1973., str. 33–56
35. Kretschmar, Paul, *Das Nexum und sein Verhältnis zum Mancipium*, ZSS, vol. 29, 1908., str. 227–282
36. Kretschmar, Paul, *Kritik der Interpolationenkritik*, ZSS, vol. 59, 1939., str. 10–218
37. Ladan, Tomislav, *Sabrana djela – I/3 Publje Ovidije Nazon*, Zagreb, Signum, 2001.
38. Lardeur, Gustave, *Droit Romain: Du Pactum Displicentiae, Droit français: Du contrat d'édition en matière littéraire*, doktorska disertacija, Pariz, 1893., Bibliolife (republished), 2009.
39. Leifer, Franz, *Mancipium und auctoritas*, ZSS, vol. 56, 1936., str. 136–235
40. Leist, B. W., *Mancipation und Eigentumstradition*, Jena, Friedrich Frommann, 1865.

41. Lenel, Otto, Beiträge zur Kunde des Edicts und der Edictcommentare, ZSS, vol. 2, 1881., str. 14–83
42. Lenel, Otto, Paligenesia Iuris Civilis, vol. 1, Leipzig, Bernhard Tauchnitz, 1889.
43. Lenel, Otto, Paligenesia Iuris Civilis, vol. 2, Leipzig, Bernhard Tauchnitz, 1889.
44. Levy, Ernest, Zu den Rücktrittsvorbehalten des Römischen Kaufs, Gesammelte Schriften, vol. 2, Köln, Böhlau, 1963., str. 261–286
45. Lewis, Charlton Thomas, An Elementary Latin Dictionary, New York, American Book Company, 1890.
46. Liebs, Detlef, Rechtsschulen und Rechtsunterricht im Prinzipat, u: Temporini, Hildegard (ur.), Aufstieg und Niedergang der römischen Welt, vol. II, 15, Berlin, New York, de Gruyter, 1976., str. 197–287
47. Maccormack, Geoffrey, Alfenus Varus and the Law of Risk in Sale, Law Quarterly Review, vol. 101, 1985., str. 573–587
48. Maccormick, Geoffrey, Recenzija Frank Peters, Die Rücktrittsvorbehalte des Romischen Kaufrechts, Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis, vol. 43, 3-4/1975, str. 321–323
49. Mackintosh, James, The Roman Law of Sale with modern illustrations, Edinburgh, T & T Clark, 1907.
50. Marević, Jozo, Latinsko-hrvatski enciklopedijski rječnik, I, Zagreb, Matica hrvatska, 2000.
51. Michel, J. H., L'influence de la lex venditionis sur la règles du contrat de vente, Revue internationale des droits de l'antiquité, vol. 13, 1966., str. 325–340
52. Misera, Karlheinz, Der Kauf auf Probe, u: Temporini, H. i Haase, W. (ur.), Aufstieg und Niedergang der römischen Welt, vol. II, 14, Berlin, New York, de Gruyter, 1982., str. 525–582
53. Mommsen, Theodor, Mancipium, manceps, praes, praedium, ZSS, vol. 23, 1902., str. 438–441
54. Monier, Raymond, Manuel Élémentaire de Droit Romain, Tome II (Les Obligations), Pariz, Éditions Domat Montchrestien, 1948.
55. Niederländer, Hubert, Die Entwicklung des furtum und seine etymologischen Ableitungen, ZSS, vol. 67, 1950., str. 185–260
56. Nörr, Dietrich, Die Entwicklung des Utilitätsgedankens im römischen Haftungsrecht, ZSS, vol. 73, 1956., str. 68–120
57. Olszak, Norbert, Emptio ad gustum: La vente a la degustation, de l'antiquite a l'article 1587 du Code Civil, Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis, vol. 58, 4/1990., str. 361–387
58. Perello, Carlos Felipe Amunátegui, Problems concerning Mancipatio, Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis, vol. 80, 3–4/2012, str. 329–352
59. Peters, Frank, Die Rücktrittsvorbehalte des Römischen Kaufrechts, Wien, Böhlau Verlag, 1973.
60. Peters, Frank, Periculum est emptoris, u: Benöhr, H. P. i dr. (ur.), Iuris Professio, Festgabe für Max Kaser, Wien, Böhlau, 1986., str. 221–232
61. Petranović, Anamari, Položaj kupca u pravnom režimu rimske kupoprodaje, doktorska disertacija, Zagreb, Pravni fakultet Zagreb, 1996.
62. Petranović, Anamari, Uvjetovani konsenzus i rimska uvjetna kupoprodaja, Rijeka, ZPFR, vol. 28, 2/2007, str. 1219–1238
63. Pflüger, H., Simplex sigillum veri, ZSS, vol. 63, 1943., str. 301–314
64. Pókecz Kovács, Attila, Rücktrittsvorbehalt und pactum displicentiae (Ulp. D.19.5.20pr.), Revue internationale des droits de l'antiquite, vol. 58, 2011., str. 315–338
65. Pringsheim, Fritz, The Decisive Moment for Aedilician liability, Heidelberg, Gesammelte Abhandlungen, Carl Winter, 1961.
66. Rabel, Ernst, Gefahrtragung beim Kauf, ZSS, vol. 42, 1921., str. 543–565
67. Rabel, Ernst, Nachgeformte Rechtsgeschäfte: Mit Beiträgen zu den Lehren von der Injurezession und vom Pfandrecht, ZSS, vol. 27, 1906., str. 290–336

68. Romac, Ante, *Izvori rimskog prava*, Zagreb, Informator, 1973.
69. Santoro, Raimondo, *Riflessioni sul contratto nel pensiero di Labeone*, *Annali del saminario Giuridico della Università di Palermo*, Palermo, vol. XXXVII, 1983.
70. Seckel, Emily i Levy, Ernst, *Die Gefahrtragung beim Kauf im klassischen römischen Recht*, *ZSS*, vol. 47, 1927., str. 117–263
71. Senarclens De, A., *La date de l'édit des édiles de mancipiis vendundis*, *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, vol. 4, 4/1923, str. 384–400
72. Siber, Heinrich, *Römisches Privatrecht*, vol. II, Berlin, Hermann Sack, 1928.
73. Smith, William, *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, Little, London, Brown and Company, 1875.
74. Stein, Peter, *Fault in the formation of contract in Roman law and Scots law*, Edinburgh, University of Aberdeen, 1958.
75. Sukačić, Marko, *Nevaljanost potestativnih uvjeta u korist obvezanika i pactum displicentiae*, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, vol. 69, 1/2019, str. 117–146
76. Sukačić, Marko, *Pactum displicentiae u rimskoj pravnoj tradiciji*, doktorska disertacija, Zagreb, 2018.
77. Talamanaca, Mario, *Istituzioni di Diritto Romano*, Milano, Dott. A. Giufre Editore, 1990.
78. Thomas, J. A. C., *Fictitious satisfaction and conditional sales in Roman law*, *Irish Jurist*, vol. 1, 1/1966, str. 11–127
79. Thomas, J. A. C., *Provisions for calling off a sale*, *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, vol. 35, 4/1967, str. 557–572
80. Tomulescu, C., *Paul D. 18,1,1,pr. et la mancipatio*, *Revue internationale du droit d'auteur*, vol. 18, 1971., str. 711–722
81. Tuori, Kaius, *The Magic of Mancipatio*, *Revue Internationale des droits de l'Antiquité*, vol. 55, 2008., str. 499–521
82. Van Wetter, P., *Les obligations en droit romain*, Tome 2, Gand, Ad. Hoste, 1884.
83. Viard, Paul Emile, *Les pactes adjoints aux contrats en droit romain classique*, Pariz, Recueil Sirey, 1929.
84. Wacke, Andreas, *Dig. 19,5,20 pr.: Ein Siegespreis auf fremden Pferden Zur Gewinn-Ablieferungspflicht beim Kauf auf Probe*, *ZSS*, vol. 119, 2002., str. 359–379
85. Wacke, Andreas, *Europäische Spruchweisheiten über das Schenken*, u Zimmermann, R. (ur.), *Rechtsgeschichte und Privatrechtsdogmatik*, Heidelberg, C. F. Müller, 1999.
86. Watson, Alan, *The Imperatives of the Aedilician Edict*, *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, vol. 73, 1971., str. 73–85
87. Wesel, Uwe, *Zur dinglichen Wirkung der Rücktrittsvorbehalte des römischen Kaufs*, *ZSS*, vol. 85, 1968., str. 128–131
88. Wieacker, Franz, *Lex Commissoria: Erfüllungszwang und Widerruf im Römischen Kaufrecht*, Berlin, Springer, 1932.
89. Windscheid, Bernhard i Kipp, Theodor, *Lehrbuch des Pandektenrechts*, vol. 1, Frankfurt a. M., M. Rütten & Loening, 1900.
90. Wolf, Hans Julius, *Constitutive Effect of In Iure Cessio*, *Tulane Law Review*, vol. 33, 1958–1959., str. 525–541
91. Yaron, Reuven, *Remarks on Consensual Sale (with Special Attention to Periculum Emptoris)*, *Roman Legal Tradition*, vol. 2, 2004., str. 59–76
92. Yaron, Reuven, *Sale of Wine*, u: Daube, D. (ur.), *Studies in the Roman Law of Sale*, Oxford, Clarendon Press, 1959., str. 71–78
93. Zhang, Lihong, *Contratti inominati nel diritto romano*, Milano, Dott. A. Giuffrè, 2007.
94. Zimmermann, Reinhard, *The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian tradition*, Oxford, Oxford University Press, 1996.
95. Zulueta, Francis, *The Roman law of Sale, Introduction and select texts*, Oxford, University Press, 1945.

Marko Sukačić*

Summary

**DUBIOUS LEGAL NATURE OF THE SALE ON APPROVAL
– OVERVIEW OF ROMANISTIC THEORIES OF
D.19,5,20PR.-1 (*ULPIANUS LIBRO 32 AD EDICTUM*)**

The paper deals with the sale on approval of horses and mules shown in D.19,5,20 pr.- 1 (*Ulpianus libro 32 ad edictum*) and the existing theories on the legal position of the parties in the source. The first part of the paper sets out principium of D.19,5,20, where Ulpian quotes Labeo, and his description of the sale on approval of horses, concluded between the seller and the acrobatic rider – desultor, with a detailed analysis of the interpretations of relevant romanists. The principium is analyzed with the reference to dominant theories: theses on the suspensive and/or resolutive condition *pactum displicentiae*, on the innominate contract, and on pre-contractual acts. This is followed by an analysis of Ulpian's sequel in the first paragraph of D.19,5,20 with a quotation of Mela, where he describes the sale on approval of mules, which are stolen during the test period, with Ulpian's quote of Mela's dilemma and of comparison with his own. Next part of the paper contains theories and interpretations of the legal nature of the relationship between the parties and the stage of contract. In conclusion, author presents his own position on the both presented situations, the legal nature of the relationship between the parties, and finally on the legal problem raised by Ulpian in the cited sources.

Keywords: *sale on approval; pactum displicentiae; actio praescriptis verbis; condition; Roman law.*

Zusammenfassung

**DIE FRAGWÜRDIGE RECHTSNATUR DES PROBEKAUFS
– ÜBERSICHT ROMANISTISCHER THEORIEN ÜBER
D.19,5,20PR.-1 (*ULPIANUS LIBRO 32 AD EDICTUM*)**

In diesem Beitrag wird der Probekauf von Pferden und Maultieren, welche in D.19,5,20pr.-1 (*Ulpianus libro 32 ad edictum*) dargestellt wird, besprochen. Ebenfalls werden romanistische Theorien über die rechtliche Position der Parteien

* Marko Sukačić, Ph.D., Postdoctoral Researcher, Faculty of Law, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek; msukacic@pravos.hr.

in der genannten Quelle analysiert. Im ersten Teil des Beitrags wird das Principium D.19,5,20 besprochen, wo Ulpian den frühklassizistischen Jurist Labeon und seine Beschreibung des Probekaufs eines Pferds zwischen dem Verkäufer und dem akrobatischen Reiter – *desultor* zitiert. Diesbezüglich werden die Auslegungen von relevanten Romanisten detailliert analysiert. Das Principium wird unter Bezugnahme vorherrschender Theorien analysiert: Thesen über aufschiebende und / oder auflösende Bedingung *pactum displicentiae*, über Innominatkontrakte und über vorvertragliche Handlungen. Darauf folgt eine Analyse von Ulpians Fortsetzung im ersten Absatz von D.19,5,20 mit einem Zitat von Mela, in dem er den Verkauf von Maultieren, die während des Testzeitraums gestohlen wurden, beschreibt, und das Dilemma Melas mit seinem eigenen vergleicht. Der nächste Teil des Beitrags enthält Theorien und Interpretationen der rechtlichen Natur der Beziehung zwischen dem Verkäufer und Käufer und der Vertragsstufe. Abschließend erläutert der Autor seine eigene Meinung zu den beiden dargestellten Situationen, der Rechtsnatur der Beziehungen zwischen den Parteien und dem von Ulpian in den zitierten Quellen angesprochenen Rechtsproblem.

Schlüsselwörter: *Probekauf; pactum displicentiae; actio praescriptis verbis; Bedingung; römisches Recht.*

Riassunto

L'INCERTA NATURA GIURIDICA DELL'ACQUISTO A PROVA – RASSEGNA DELLE TEORIE DI DIRITTO ROMANO SU D.19,5,20PR.-1 (ULPIANUS LIBRO 32 AD EDICTUM)

Nel lavoro si tratta dell'acquisto a prova di cavalli e mule di cui nel D.19,5,20pr.-1 (*Ulpianus libro 32 ad edictum*), come anche delle esistenti teorie di diritto romano circa la posizione giuridica delle parti nelle fattispecie descritte. Nella prima parte del contributo si espone il principio D.19,5,20 nel quale Ulpiano cita il giurista del primo periodo classico Labeo e la sua descrizione dell'acquisto a prova del cavallo tra il venditore ed il fantino acrobatico - *desultor*, con una dettagliata analisi dell'interpretazione degli studiosi romanisti più rilevanti. Il principio è analizzato in base alle predominanti teorie nella romanistica: le tesi sulla condizione sospensiva e/o risolutiva *pactum displicentiae*, sul contratto innominato e sulle attività precontrattuali. Segue l'analisi della prosecuzione di Ulpiano nel primo paragrafo D.19,5,20 con la citazione di Mela, dove descrive l'acquisto a prova di mule, che nel periodo di prova vennero rubate, riportando il dubbio avanzato da Mela e comparandolo al proprio. Tutto ciò considerato, si disaminano le interpretazioni romaniste circa la natura giuridica del rapporto tra l'acquirente ed il venditore ed il grado di conclusione del contratto. In chiusura si espone il proprio pensiero circa entrambe le fattispecie, la

natura giuridica del rapporto tra le parti e finalmente circa la questione giuridica sollevata da Ulpiano nelle fonti citate.

Parole chiave: *acquisto a prova; pactum displicentiae; actio praescriptis verbis; condizione; diritto romano.*